

ZIYO GO‘KALPNING HISSIY VA RATSIONAL AXLOQ TO‘G‘RISIDAGI QARASHLARI

Xamdamov Erkin Ibodullayevich

“ALFRAGANUS UNIVERSITY” nodavlat oily ta’lim tashkiloti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

Tel.: +99899 517-34-87

e-mail: hamdamoverkin5@gmail.com

Orcid: 0009-0003-0761-964X

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Ziyó Go‘kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlari o‘rganiladi. Ziyó Go‘kalp, Turkiya modernizatsiyasi davrining yetuk mutafakkiri sifatida, axloqni ikki asosiy qismga ajratadi: hissiy va ratsional. Hissiy axloq odamlarning tabiiy hissiyotlariga, diniy va an’anaviy qadriyatlarga asoslanadi, ratsional axloq esa insonning aqliy faoliyati va mantiqiy tahliliga tayangan holda shakllanadi. Muallif bu ikki axloq turining jamiyatni barqarorlashtirishdagi o‘rni, ularning o‘zaro aloqasi va bir-birini to‘ldirishi haqida batafsil to‘xtaladi. Go‘kalpning fikricha, hissiy axloq ijtimoiy birlik va birdamlikni ta‘minlasa, ratsional axloq jamiyatni rivojlantirish va innovatsion o‘zgarishlarga yo‘l ochadi. Ushbu qarashlar hozirgi zamon jamiyatlarida axloqiy qadriyatlarni anglash va ularni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tayanch so‘z va iboralar: *Ziyó Go‘kalp, hissiy axloq, ratsional axloq, axloq falsafasi, Turkiya modernizatsiyasi, ijtimoiy birlik, axloqiy qadriyatlar.*

ABSTRACT

This article examines Ziya Gökalp's views on emotional and rational morality. Ziya Gökalp, as a prominent thinker of the Turkish modernization era, divides morality into two main parts: emotional and rational. Emotional morality is based on people's natural feelings, religious and traditional values, while rational morality is formed based on human intellectual activity and logical analysis. The author discusses in detail the role of these two types of morality in stabilizing society, their mutual relationship and complementarity. According to Gökalp, emotional morality ensures social unity and solidarity, while rational morality paves the way for the development of society and innovative changes. These views are of great importance in understanding and forming moral values in modern societies.

Keywords: *Ziya Gökalp, emotional ethics, rational ethics, moral philosophy, Turkish modernization, social unity, moral values.*

ÖZET:

Bu makale Ziya Gökalp'in duygu ve akıl ahlakına ilişkin görüşlerini incelemektedir. Türkiye'nin modernleşme döneminin olgun bir düşünürü olan Ziya Gökalp, ahlaki duygusal ve rasyonel olmak üzere iki ana kısma ayırır. Duygusal ahlak, insanların doğal duygularına, dini ve geleneksel değerlerine dayanmakta, rasyonel ahlak ise insanın zihinsel faaliyetlerine ve mantıksal analizlerine dayanılarak oluşmaktadır. Yazar, bu iki tür etiğin toplumun istikrarındaki rolü, etkileşimi ve tamamlayıcılığı üzerinde ayrıntılı olarak durmaktadır. Gökalp'e göre duygusal ahlak, toplumsal birlik ve beraberliği sağlarken, rasyonel ahlak, toplumun gelişmesinin ve yenilikçi değişimlerin önünü açar. Bu görüşler modern toplumlarda ahlaki değerlerin anlaşılmasında ve oluşmasında önemlidir.

***Anahtar kelimeler ve deyimler:** Ziya Gökalp, duygu ahlâkı, aklî ahlâk, ahlâk felsefesi, Türkiye'nin çağdaşlaşması, toplumsal birlik, ahlâk değerleri.*

KIRISH:

Ziyo Go'kalp, Turkiya modernizatsiyasining yetakchi nazariyotchisi sifatida, o'zining axloqiy qarashlarida jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun hissiy va ratsional axloqning uyg'unligi muhim ekanligini ta'kidlagan. U axloqni ijtimoiy hayotning asosiy ustuni sifatida ko'rib, uning shakllanishida hissiy (an'anaviy va diniy qadriyatlarga asoslangan) hamda ratsional (aqliy tahlil va mantiqqa asoslangan) omillarning o'zaro aloqasini chuqur tahlil qilgan. [1: 752]. Ushbu qarashlar nafaqat Turkiyaning tarixiy-modernizatsion jarayonlarida, balki zamonaviy axloqshunoslikda ham dolzarb ahamiyatga ega.

Tadqiqotning asosiy maqsadi Ziyo Go'kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlarini o'rganish, ularning zamonaviy jamiyatlar uchun ahamiyatini aniqlash va ushbu g'oyalarni bugungi axloqiy muammolarni hal qilishda qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatishdan iborat.

Ilmiy muammoning dolzarbligi shundaki, zamonaviy jamiyatlarda an'anaviy qadriyatlar bilan ilm-fan va texnologiyaga asoslangan ratsional yondashuvlar o'rtasidagi ziddiyatlar tobora kuchaymoqda. Shu sababli, Ziyo Go'kalpning bu ikki yondashuvni uyg'unlashtirishga qaratilgan nazariyasi jahon miqyosidagi axloqiy muammolarni hal qilishda muhim uslubiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ziyo Go'kalpning asarlari hamda zamonaviy axloq falsafasiga oid ilmiy izlanishlar ko'rib chiqildi. Shuningdek, hissiy va ratsional axloqning zamonaviy jamiyatlardagi o'rni va ahamiyati muhokama qilindi. Bu tadqiqot axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtirish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan nazariy asoslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mehmet Ziyo Go'kalp o'zining axloqiy falsafasini yaratishdan oldin tarixdan olingan, hozirgi kungacha yaratilgan axloqiy falsafalarni muhokama qilish va ular bilan solishtirish. [1: 758]. U hisob-kitoblarni e'tiborsiz qoldirmaydi. Ular bilan birma-bir muomala qiladi, chunki u ularning zaif tomonlarini tanqid qilishni va ularning kuchli tomonlaridan foyda olishni maqsad qiladi. Bu munosabat Go'kalpga tegishli bu uning asarlarini tadqiq qilganda yaqqol kuzatilishi mumkin bo'lgan munosabatdir.

Go'kalp, avvalo, tarixiy jarayonda irodaning maqsadi yuzasidan ishlab chiqilgan turli tushuntirish va tushuntirishlarni tushuntiradi. U ayblovlarni muhokama qilishdan boshlaydi. Uning fikricha, hayotda yashash harakatni talab qiladi. Bu harakat qanday bo'lishini vijdon belgilaydi. Vijdon bu u mutlaq rahbar yoki hakam bo'lishdan uzoqdir; insonparvarlik va ekologik xususiyatga ega u omillar ta'sirida juda xilma-xil shakllarni olishi va juda xilma-xil "tovarlar" va yaratishi mumkin U "haqiqatlarni" ko'rsatishi mumkin.

Vijdonlar eng oliy yaxshilik haqida chiqaradigan xulosalar juda ham Uning xilma-xilligi turli falsafiy tizimlarning paydo bo'lishiga zamin yaratdi. [1: 764]. Bu Tizimlarning maqsadi vijdon amri nima ekanligini aniqlash va bu buyruqlarni solishtirishdir. Ular o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etadigan yondashuvni ishlab chiqish orqali har bir kishi tomonidan kuzatilishi. Bu amal qilish mumkin bo'lgan axloqiy yo'l va oliy tamoyilni topish edi. Ushbu tizimlar amal qiladi. Prinsiplar nuqtai nazaridan, lazzat axloqi, qiziqish axloqi, his-tuyg'u axloqi, xayriya va burch axloqi sifatida tasniflash mumkin.

Maqsad va vazifalar: Tadqiqot ishining asosiy maqsadi Ziyo Go'kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlarini tizimli tahlil qilishdir. [1: 759]. Ushbu maqsad doirasida, Go'kalpning axloqiy nazariyalarini o'rganish orqali ularning zamonaviy axloq falsafasidagi ahamiyatini ochib berish va jamiyat taraqqiyotida hissiy va ratsional axloqning o'zaro uyg'unlashuvi qanday rol o'ynashini aniqlash ko'zda tutilgan. Shuningdek, Go'kalpning bu qarashlari orqali an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarining muloqotini chuqurroq anglash imkoniyatlarini yoritish ham ushbu maqolaning maqsadlaridan biridir.

Ziyo Go'kalpning axloqiy qarashlari quyidagi vazifalar asosida ochib beriladi:

1. **Ziyo Go'kalpning axloqiy qarashlarini umumiy nuqtai nazardan tahlil qilish:** Bu vazifa doirasida, Go'kalpning hissiy va ratsional axloqni qanday ajratgani va ularning mohiyati haqida asosiy g'oyalar o'rganiladi.

2. **Hissiy va ratsional axloqning o‘zaro aloqasini o‘rganish:** Jamiyatdagi hissiy (an’anaviy va diniy) va ratsional (aqliy va ilmiy) yondashuvlarning uyg‘unlashuvi natijasida hosil bo‘ladigan axloqiy tizimni tahlil qilish.

3. **Ziyo Go‘kalp qarashlarining zamonaviy ahamiyatini aniqlash:** Bugungi jamiyatlarda ijtimoiy va axloqiy masalalarni hal qilishda Go‘kalpning hissiy va ratsional yondashuvlari qanday qo‘llanilishi mumkinligini tadqiq etish.

4. **Axloqiy qadriyatlarning barqaror jamiyatni shakllantirishdagi rolini ochib berish:** Hissiy va ratsional axloqning uyg‘unlashuvi orqali jamiyat barqarorligini ta‘minlashda Go‘kalpning qarashlari naqadar muhim ekanligini ko‘rsatish.

5. **Go‘kalpning fikrlarini ilmiy va amaliy yondashuvlar bilan bog‘lash:** Uning axloqiy nazariyalarini ilmiy asoslangan xulosalar bilan mustahkamlash va zamonaviy axloqshunoslikdagi dolzarb muammolar bilan bog‘lash.

Bu maqsad va vazifalar asosida maqola hissiy va ratsional axloqning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini yoritib, Ziyo Go‘kalp qarashlarining nazariy va amaliy ahamiyatini to‘liq ochib berishga xizmat qiladi.

Usullar: Mazkur tadqiqot Ziyo Go‘kalpning hissiy va ratsional axloq to‘g‘risidagi qarashlarini o‘rganish, ularni ilmiy asosda tahlil qilish va zamonaviy jamiyatdagi ahamiyatini aniqlash maqsadida quyidagi usullar qo‘llanildi:

1. **Teoretik-tahliliy usul:** Ushbu usul yordamida Ziyo Go‘kalpning asarlari, uning axloqiy qarashlariga oid ilmiy manbalar, maqolalar va tadqiqotlar tahlil qilindi. Ayniqsa, hissiy va ratsional axloqning mohiyatini ochib berishda ushbu yondashuv asosiy rol o‘ynadi. Nazariy materiallar orqali Go‘kalpning fikrlari zamonaviy axloqshunoslik kontekstida qayta ko‘rib chiqildi.

2. **Taqqoslash usuli:** Ziyo Go‘kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlari boshqa mutafakkirlar, jumladan, G‘arb va Sharq axloqshunoslari qarashlari bilan solishtirildi. Bu yondashuv orqali Go‘kalp g‘oyalari va boshqa falsafiy maktablar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar aniqlandi.

3. **Tarixiy usul:** Hissiy va ratsional axloqning tarixiy rivojlanishini o‘rganish maqsadida Ziyo Go‘kalp fikrlarining paydo bo‘lishiga ta‘sir qilgan tarixiy va madaniy omillar tahlil qilindi. Ushbu usul orqali Go‘kalp qarashlari Turkiya modernizatsiyasi davridagi ijtimoiy va siyosiy jarayonlar bilan bog‘landi.

4. **Kontekstual tahlil usuli:** Ziyo Go‘kalpning hissiy va ratsional axloqqa oid qarashlari o‘sha davrning ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlarini hisobga olgan holda o‘rganildi. Bu usul orqali Go‘kalp nazariyalarining dolzarbligi va ularning bugungi kunda ham ahamiyatli ekanligi ko‘rsatib berildi.

5. **Umumlashtirish usuli:** Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar asosida hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlarning nazariy asoslari mantiqiy ravishda umumlashtirildi. Bu usul yordamida Go'kalp g'oyalari yagona tizim sifatida ochib berildi.

6. **Ilmiy-tahliliy va qiyosiy yondashuvlar:** Ushbu yondashuvlar orqali Go'kalp g'oyalari boshqa zamonaviy axloqshunoslik tamoyillari bilan qiyosiy ravishda ko'rib chiqildi. Bu yondashuv Go'kalp qarashlarining o'ziga xosligi va amaliy ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Mazkur usullarni qo'llash orqali tadqiqotda Ziyo Go'kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlari keng ko'lamda tahlil qilinib, ularning nazariy va amaliy ahamiyati yoritib berildi.

Natijalar va mulohaza: Tadqiqot natijalari Ziyo Go'kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlarining nazariy asoslarini, ularning zamonaviy axloq falsafasidagi o'rnini va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini keng qamrovda yoritib berdi. Ushbu natijalar quyidagi yo'nalishlarda tizimlashtirildi va jadvallar, tasvirlar yordamida kengaytirilgan shaklda taqdim etildi.

Shu sabablarga ko'ra, biz tayyorlagan tadqiqot, Go'kalpning falsafiy fikrlari sohasida ham, ayniqsa, "Falsafa darslari" nashr etilgandan keyin tayyorlangan birinchi tezis bo'lgani uchun uning axloq falsafasi haqidagi fikrlarini baholash nuqtai nazaridan juda muhim deb hisoblanadi. Biroq, bu tadqiqot birinchi va ba'zi tashqi kamchiliklarning salbiy tomonlarini ham o'z ichiga oladi.

Shu ma'noda, bu tadqiqot Go'kalpning axloqiy falsafasi bo'yicha kelgusi tadqiqotlarga kirish sifatida qaralishini umid qilamiz. Tadqiqot mazmuniga kelsak, birinchi navbatda, Go'kalpning fikrlarini tushunish uchun uning tashvishlariga qarash kerak degan fikrda bo'lamiz. Mutafakkir fikrini anglash uchun u yashagan sharoit va u o'sib-ulg'aygan, fikr yuritgan muhitni hisobga olish kerak, chunki har bir inson o'z davrining farzandi. Shu ma'noda, Go'kalp og'ir kunlar va siyosiy inqirozni boshidan kechirgan imperiyada tug'ilgan va hayotini chuqurroq kuch inqirozlariga guvoh bo'lgan holda o'tkazgan. Birinchi jahon urushi va o'z mamlakatining turli hududlari va hatto poytaxti bosib olinganiga guvoh bo'lgan. Go'kalpning ongi tabiiy ravishda bu muammolarni yengish uchun yechim izlash bilan shakllangan. Shu nuqtai nazardan, u jamiyat muammolarini hal qilish uchun o'z maqolalarini yozgan. Ziyo Go'kalpning axloq falsafasi haqida o'ylay boshlagani ham xuddi shu izlanish natijasi bo'lsa kerak.

Go'kalpning nazariyasiga ko'ra, axloqiy tizimni ikki asosiy qismga ajratish ijtimoiy birlik va taraqqiyotni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. [1: 762]. Hissiy axloq an'analar va diniy qadriyatlarga asoslanadi, ratsional axloq esa aqliy

faoliyat va ilmiy izlanishlarni anglatadi. Ushbu ikki tizimning jamiyatga ta'siri quyidagi jadvalda keltirilgan:

Tasvir 1. Hissiy va ratsional axloqning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni

Axloq turi	Manbasi	Jamiyatdagi vazifasi	Afzalliklari
Hissiy axloq	An'analar, diniy qadriyatlar	Ijtimoiy birlikni ta'minlash	Jamiyatni birlashtiruvchi, barqarorlashtiruvchi
Ratsional axloq	Aqliy tahlil, ilmiy yondashuv	Rivojlanish va innovatsiyani rag'batlantirish	Ilg'or qarorlar qabul qilish imkoniyati

Tadqiqot davomida Ziyo Go'kalpning qarashlari zamonaviy axloq falsafasi olimlari, jumladan, E. Dyurkgeym va M. Veberning nazariyalari bilan qiyosiy tahlil qilindi. [1: 765]. Quyidagi jadvalda bu taqqoslashning asosiy xulosalari keltirilgan:

Nazariya	Asosiy g'oya	Go'kalp bilan o'xshashlik	Farqi
Ziyo Go'kalp	Hissiy va ratsional axloq uyg'unligi	Axloqiy tizimning jamiyatga ta'sirini tahlil qiladi	Milliy an'analarga asoslangan axloqiy tizimni taklif etadi
E. Dyurkgeym	Ijtimoiy birdamlikni ta'minlash	Axloqiy tizimni jamiyat barqarorligi bilan bog'laydi	Diniy asosdan ko'ra ilmiy yondashuvga urg'u beradi
M. Veber	Ratsional faoliyat va axloqiy mas'uliyat	Ratsional axloqning muhimligini tan oladi	Ratsional axloqni hissiy axloqdan ustun qo'yadi

Tasvir 2. Ziyo Go'kalp, E. Dyurkgeym va M. Veberning nazariyalari

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Ziyo Go'kalpning hissiy va ratsional axloqqa oid qarashlari nafaqat Turkiya modernizatsiyasi davri uchun, balki zamonaviy jamiyatlar uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Ushbu qarashlar:

- Jamiyatda an'anaviy va innovatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirishga ko'maklashadi.
- Axloqiy qadriyatlarning ijtimoiy birlik va barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyatini ochib beradi.
- Ratsional yondashuvlarni rivojlantirish orqali innovatsiyalarni rag'batlantiradi.

Go'kalpning fikrlari bugungi global muhitda, xususan, milliy va universal qadriyatlarning uyg'unlashuvi zarur bo'lgan sharoitda, muhim nazariy va amaliy asos sifatida e'tirof etiladi.

Go‘kalp zavq etikasining asosiy argumentini shu tarzda aniqlagandan so‘ng, bu dalilni tanqid qilishni boshlaydi. Uning so‘zlariga ko‘ra, bu da‘voning to‘g‘ri emasligini ko‘rsatuvchi uchta dalil bor. Bulardan birinchisi, Bu: insonning maqsadi zavq bo‘lishi mumkin emas. Chunki, Aristotel aytganidek, Agar insonning maqsadi rohat bo‘lsa, zavqlanishimizga bo‘lgan moyilligimiz rohatga erishgan zahotiy oq qondirilar edi. Biroq, biz zavqni boshdan kechirayotgan odamni tekshirganimizda, biz qarama-qarshi vaZiyotga duch kelamiz. Ushbu natijadan biz zavq bilan harakat qilish qobiliyatini tushunamiz maqsad emas, shunchaki hamroh, harakat qilish qobiliyati to‘g‘ri yo‘lda ekanligidan dalolat beradi. Ikkinchi dalil shuki, ruhiy lazzatlar juda xilma-xildir va bu lazzatlar insonga ta'sir qiladi. Bu zavqdan ko‘ra azob-uqubatlarga olib keladi. Uchinchidan, Aristoteldan beri axloqchilar umumiy fikr shunday: zavq olishning eng yaxshi vositasi - bu o‘z baxtini unutish va boshqalarning baxti haqida o‘ylashdir. Go‘kalpning fikricha, bu uch dalil tufayli, zavq insonning maqsadi bo‘lishi mumkin emas.

Tavsiyalar

- Hissiy va ratsional axloqning uyg‘unligini targ‘ib qiluvchi amaliy tadqiqotlarni kengaytirish.

- Go‘kalp qarashlarini zamonaviy axloqiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishda qo‘llash bo‘yicha dasturlar ishlab chiqish.

- Axloqiy qadriyatlarining jamiyatni barqarorlashtirishdagi roli bo‘yicha ilmiy-ijodiy muloqotlarni tashkil etish.

- Tasvir va jadvallar qo‘llanilishi lozim bo‘lgan joylarda aniq, tushunarli shaklda grafiklar va diagrammalar bilan ma‘lumotlarni taqdim etish mumkin. Agar kerak bo‘lsa, ma‘lumotlarning grafik ko‘rinishini ishlab chiqishda yordam bera olaman.

Go‘kalpning qarashlari bo‘yicha o‘tkazilgan avvalgi tadqiqotlar aksariyat hollarda uning hissiy axloqqa urg‘u berishi va milliy qadriyatlarni asrab qolish g‘oyasini ta’kidlagan.

XULOSA

Ziyo Go‘kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlari o‘zining falsafiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyati bilan juda muhimdir. Go‘kalpning qarashlariga ko‘ra, hissiy axloq an‘analar va diniy qadriyatlar asosida shakllanadi, ratsional axloq esa ilmiy va aqliy tahlilga tayangan holda rivojlanadi. Bu ikki tizim o‘rtasida o‘zaro uyg‘unlik mavjud bo‘lib, ular bir-birini to‘ldirib, jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Go‘kalpning nazariyasi bo‘yicha, hissiy axloq jamiyatni birlashtiruvchi rol o‘ynasa, ratsional axloq innovatsiyalar va ijtimoiy rivojlanishni rag‘batlantiradi.

Go‘kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlari bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Hissiy va ratsional axloqning uyg‘unligi nafaqat milliy an‘analarni saqlash, balki zamonaviy ijtimoiy va axloqiy muammolarni hal etishdagi muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Go‘kalpning nazariyasi ijtimoiy adolat, milliy mustaqillik va taraqqiyotning muhim asoslaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda.

Go‘kalpning fikrlariga ko‘ra, hissiy axloq jamiyatdagi barqarorlikni saqlash va ijtimoiy birlikni kuchaytirishda muhim rol o‘ynaydi, ratsional axloq esa aqlli qarorlar qabul qilish, ilmiy va texnologik rivojlanishning asosiy manbai bo‘ladi. Bu ikkala axloq tizimi uyg‘unlashganda, jamiyat barqaror ravishda taraqqiy etadi. Go‘kalp nazariyasida hissiy va ratsional axloqning uyg‘unligi, milliy va jahon qadriyatlarini hisobga olish orqali amalga oshirilishi kerak. Bu tizimlarning uyg‘unlashuvi jamiyatdagi har bir a‘zoning ijtimoiy mas‘uliyatini oshiradi va axloqiy qadriyatlarni rivojlantiradi.

Ziyo Go‘kalpning hissiy va ratsional axloq haqidagi qarashlari jamiyatni rivojlantirish va uni barqarorlashtirishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularning uyg‘unligi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy ijtimoiy kontekstda ham katta ahamiyatga ega. Go‘kalpning nazariyasi, asosan, ijtimoiy barqarorlik, milliy qadriyatlar va ilmiy rivojlanish o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, bugungi kunda axloqiy masalalarga yondashishda dolzarb bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Go‘kalp Ziya. Felsefe Dersleri. Sad. ve Yay. Haz.: Ali Utku-Erdoğan Erbay.Çizgi Kitabevi. Konya, 2006.
2. Go‘kalp Ziya. “Bugünkü Felsefe”. Makaleler II. Haz.: Süleyman Hayri Bolay. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1982. ss. 1-7.
3. Go‘kalp Ziya. Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I. Haz.: Rıza Kardeş.Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul, 1997.
4. Ülken Hilmi Ziya. Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ülken Yay, İstanbul, 1994.
5. Gökalp, Ziya. “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler”. *Genç Kalemler*, Sayı 8 (1911), 147.
6. Go‘kalp, Z. (1991). Turk milliyliги va boshqa ijtimoiy masalalar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.